

Література:

1. Барт Р. Введение в структурный анализ повествовательных текстов / Пер. с фр. Г.К. Косикова // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX – XX вв. Трактаты, статьи, эссе. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1987. – С. 387-422.
2. Вісімдесятники. Нова проза. Ne-АНтологія. Спецвипуск // Кур'єр Кривбасу. – 1997. – № 87-90. – С. 5-221.
3. Гальперин И.Р. Информативность единиц языка. Пособие по курсу общего языкознания. – М.: Высш. шк., 1974. – 175 с.
4. Гримич Г. Загадка творчого бунту: Новелістика українських шістдесятників: Літ.-критичний нарис. – К.: Укр. письменник, 1993. – 248 с.
5. Гришина О.Н. Соотношение повествования, описания и рассуждения в художественном тексте (на материале английской и американской прозы XX вв.). – Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – М., 1982. – 20 с.
6. Гудзь Ю. Замовлення невидимих крил. – Тернопіль: Джура, 2001. – 160 с.
7. Жирмунский В.М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика. – Ленинград: Наука, 1977. – 408 с.
8. Зарубежное литературоведение 70-х годов: Направления, тенденции, проблемы. – М.: Наука, 1984. – 360 с.
9. Ильин И.П. Постмодернизм. Словарь терминов. – М.: ИНИОН РАН (Отдел литературоведения) – INTRADA, 2001. – 384 с.
10. Ильин И.П. Теоретические аспекты коммуникативного изучения литературы (обзор) // Семантика. Коммуникация. Стыль: Сборник обзоров. – М., 1983. – С. 126-162.
11. Ладыгин Ю.А. Информативная роль коннотативных значений в прозаическом художественном тексте // Филологические науки. – 2000. – № 2. – С. 75-83.
12. “На Добранок, міленіум!”. Антологія сучасної української прози // Кур'єр Кривбасу. – 1999. – № 119-121.
13. Пагутяк Г. Світ варварів. Новели // Кур'єр Кривбасу. – 1996. – № 53-54. – С. 17-21.
14. Постмодернизм. Энциклопедия. – Минск: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. – 1040 с.
15. Реформатский А.А. Опыт анализа новеллистической композиции. – М., 1922. – 20 с. (Московский кружок “Опояз”. Вып. II).
16. Структура и смысл (формальные методы анализа в современной науке) / М.В.Попович, С.А.Васильев и др.; АС СССР Институт философии. – К.: Наук. думка, 1989. – 232 с.
17. Ткачук О.М. Наратологічний словник. – Тернопіль: Астон, 2002. – 173 с.
18. Фащенко В.В. Новела і новелісти. Жанрово-стильові питання (1917-1967 рр.). – К.: Рад. письменник, 1968. – 264 с.
19. Фащенко В.В. Із студій про новелу. Жанрово-стильові питання. – К.: Рад. письменник, 1971. – 215 с.

Zdeňka MATYUŠOVÁ (České Budějovice, Česká republika)

FENOMÉN RUSKÉ PRÓZY S VESNICKOU TEMATIKOU V PROMĚNÁCH ČASU

Próza o vesnici má v ruské literatuře dávnou a bohatou tradici. Její kořeny sahají již do osmnáctého století, kdy se utvářejí dvě linie v zobrazení vesnice (*Radščevova* radikálně

osvícenská linie a linie sentimentalisty *Karamzina* s prvky idealizace venkova a Rousseauovského učení o přirozeném člověku). Přesto, že o souvislém proudu vesnické literatury lze s jistotou hovořit až od poloviny století devatenáctého, kdy vesnice jako objekt ztvárnění a rustikálnost jako taková zaujímá závažné místo v písemnictví, tento dvojnásobný či dvojpólový pohled na vesnici se stává pro toto téma osudovým a dominantním.

Počátkem čtyřicátých let devatenáctého století se vyhrotil spor dvou směrů opozičních vůči oficiální ideologii – západníků a slavjanofilů. A právě *slavjanofilové* (A. S. Chomjakov, bratři I. V. a P. V. Kirejevští, bratři K. S. a I. S. Aksakovové, J. K. Samarin) se při hledání zdrojů obrození Ruska obraceli k selské občině a k původním tradicím, uchovaným a zakořeněným v lidu jako nositeli mravních zásad a národní svébytnosti. *Západníci* se také orientovali na vesnici, ale byla to vesnice zcela jiná. Radiščevovsko-karamzinovská koncepce se u nich proplétá a vytváří složitý ideově-estetický konglomerát.

Na přelomu čtyřicátých a padesátých let devatenáctého století byl slavjanofilským učením upoután spisovatel *Apollon Alexandrovič Grigorjev* (1822-1864).

Z A. N. Radiščeva vychází ve čtyřicátých letech kritickorealistický pohled na vesnici, který poté rozvíjela gogolovská – naturální, první ruská realistická škola (N. V. Gogol, D. V. Grigorovič, I. S. Turgeněv, S. T. Aksakov, L. N. Tolstoj, F. M. Dostojevskij, N. A. Někrasov,...). V šedesátých letech téma ruské vesnice zpracovává tzv. druhá naturální škola (N. V. Uspenskij, F. M. Rešetnikov, V. A. Slepcev, A. I. Levitov). V sedmdesátých a osmdesátých letech vzniká narodnické hnutí s tematikou poreformní vesnice (G. I. Uspenskij, P. V. Zasodimskij, N. N. Zlatovratskij, A. I. Ertěl ...). Na přelomu devatenáctého a dvacátého století je obraz vesnice v ruské literatuře drsnější a ponurejší (povídky A. P. Čechova, M. Gorkého, I. Bunina ...).

V ruské literatuře *dvacátého století* se rurální tematika (z lat. *rūralis* = venkovský) stává s určitými výkyvy jednou z hlavních prozaických oblastí. Ze světové literatury pro ni byla inspirací především severská próza (K. Hamsun, G. Gunnarson, S. Lagerlöfová, S. Undsetová), francouzský a švýcarský regionalistický román (J. Giono, H. Pourrat, Ch. F. Ramuz).

Do revoluce roku 1917 jsou zdůrazňovány relativně pevné a neměnné prvky venkovského prostředí, ruské mentality a kulturní tradice. Zde je nutno uvést, že zvláštnosti kulturních tradic jsou determinovány právě společenskými a historickými zkušenostmi. Mravní imperativ, jehož ideovým základem je zachování rodových tradic a zakořeněného sepětí s půdou, stojí v opozici jak k rozkladné městské civilizaci, tak k levicovým revolučním ideám. Přestože někteří autoři mají sklon ke schematickému vidění venkovské reality, mnozí představitelé tohoto směru postihují její rozpory a nevyhýbají se jim.

Od třicátých let se literární teorie, kritika a historie opírají o základní pojmy *teorie socialistického realismu*, který se stal základní metodou sovětského a později veškerého socialistického umění. Svým "státně normativním charakterem" (přeložila Z.M.) [1] apeloval na tvůrce, aby respektovali určité, pevně stanovené politické, společenské, morální a filozofické hodnoty, jinými slovy, aby uznali dominující úlohu ideologie. Socialistický realismus vychází z binární koncepce osobnosti, kdy člověk tvoří svět a svět tvoří člověka. Směrodatnými jsou přitom jednoznačně ukazatele sociální a zcela je odhlíženo od biologických, psychologických a mravních parametrů. "*Spolu s formováním nové kritiky s marxistickou orientací vznikla úzká norma* (zvýraznila Z.M.) *socialistického realismu*" [2], jejíž jádro tvořila koncepce historického a dialektického materialismu, která byla návodným receptem pro veškerou uměleckou tvorbu. V souvislosti s vývojem názorů na vlastní tvář literatury a s ideologickým vyzráváním se utvářely představy o principech literární tvorby, o adekvátnosti umění jako celku vůči společenským proměnám, o literárním hrdinovi a podobně.

Stále větší důraz byl kladen na tzv. vědeckou, ale ve skutečnosti čistě normativně stranickou koncepci uměleckého díla, což zákonitě směřovalo ke ztrátě **jedinečnosti** autorovy vlastní **výpovědi** a k prohlubující se standardizaci umění. V kritice často převládala představa, že umění má pouze ilustrovat základní principy marxismu-leninismu a zejména výroky autoritativní osobnosti. Tím literární dílo přestávalo být poznávacím aktem, "*člověkozpytem*", jak uváděl M. Gorkij, a stávalo se jakousi beletrizovanou ilustrací apriorních pravd a iluzorních představ. Lapidárně vyjádřeno, socialistický realismus vznikl a zformoval se jako programový postulát, který reagoval na daný společensko-vývojový moment, na určité pojetí umění jako celku a literatury explicitně, a současně se konstituoval jako marxistická koncepce socialistického umění v širším vývojovém kontextu.

Dominantou literatury socialistického realismu byl **tzv. totální monologismus**. Literární dílo bylo, obrazně řečeno, uzavřeno do jakéhosi dogmatického krunýře a z této pozice nahlíženo jako zrcadlový odraz reality. Materiál pro uměleckou tvorbu bylo možno čerpat pouze z ideologizované skutečnosti, a nikoliv z ideologického vědomí tvůrčího subjektu, neboť všechno, co se nachází ve vědomí, je odrazem reálného světa. Nekriticky a pateticky byla zobrazována bezkonfliktní skutečnost, zdůrazňován totální optimismus a černo-bílé schéma v typologii literárních obrazů, záliba ve falešném vnějším zdání, kterým se zastíraly závažné rozpory (zejména ekonomické). Potom se ovšem každá, i ta nejelementárnější informace stávala relativní, pochybnou, v nejlepším případě nepřímoučarou. Uvedené kategorie samy o sobě umožňují hlubokou a podrobnou analýzu literárního díla, ale jsou-li nahlíženy staticky a neměnně, stávají se vážnou překážkou literární práce i teoretického myšlení. Vychází teží monolitního typově identického stylového procesu zůstal zjednodušený odrazový charakter literatury ve formě zkráceného zobrazení skutečnosti. Již Hyppolite Taine však poukazyval na to, že kdo "*tvoří podle receptu, ... kopíruje a přehání sám sebe, ... ten už netvoří, ale vyrábí*" [3].

Vzhledem k tomu, že v mezích našeho pojednání není možné podat podrobný výklad tohoto jevu, omezíme se na konstatování, že socialistický realismus byl přísně historicky podmíněn a měl bezesporu nepomíjející význam v obecných dějinách umění.

Ovšem k reálnému ideálu, který by přirozeně vyplýval z potencionálních možností doby, se realistická literatura musela prodírat za cenu uměleckých pochyb, osobních tragédií a nesčetných zklamání. Bez ohledu na nátlak doby a dogmat existovala však vždy literatura, která odhalovala pravdu a tabuizované vrstvy života (od lidské intimity po politické otázky), vycházela nejen z úzce třídně-politických, ale i z všelidských a duchovních ukazatelů, kultivovala imaginaci, obrazotvornost, usilovala o filozofický výklad světa.

Zdá se, jako by zde promlouvala ona hegelovská "základnost" rozumového subjektu, který svým počínáním a iniciativou ve snaze ke svobodnému uvědomění překonává ustrnulá pravidla vkusu a překračuje tak duchovní, mravní a estetický horizont své doby.

Od počátku třicátých let se důležitým námětem stává zobrazení socialistických přeměn na vesnici. V duchu monologického modelu literatury je vesnice nahlížena jako zaostalý, živelný a instinktivní objekt převýchovy ve smyslu co nejtěsnějšího spojení s městskou civilizací. Doba podmínila vznik zvláštního druhu literatury o práci – **tzv. kolchozního a výrobního** (производственного) románu, který se později proměnil na **budovatelský** (созидательный). S ním se zrodil i kladný hrdina práce, který byl zároveň hrdinou i svou podstatou. Próza začíná čím dál jednodušeji a strnuleji zobrazovat reálný život.

V této době byla nejvíce zdikreditována právě díla o vesnici, která přijala model výrobního románu. Typickými díly z tohoto období se staly například vesnické romány S. Babajevského, V. Fomenka J. Malceva, G. Nikolajevové, G. Medynského, V. Kočetova, P. Pavlenka. Tyto prózy byly paradoxně vydávány za vzor realismu, přestože se vyznačovaly

nízkou uměleckou úroveň, deformaci a idealizaci venkovského života a záměrným zkreslováním skutečnosti v duchu oficiálních dokumentů. Uměleckou hodnotu těchto děl nesporně snižovaly a oslabovaly četné negativní cenzurní zásahy. Situace byla natolik nepříznivá a paradoxně vyhraněná, že nebylo možné psát jiným způsobem a zároveň z dějin literatury vymizela všechna jména těch spisovatelů, kteří se nevešli a nespádali pod předem stanovený výměr (*B. Pilňak, I. Babel, I. Katajev, B. Jasenskij, M. Kolcov a jiní*). K otevřenému útoku se tehdy připravila "ovečkinovská" generace, která anticipovala problémy a usilovně bojovala s deformacemi. Od druhé poloviny padesátých let ustupuje do pozadí tzv. kolchozní a budovatelský román, jak je znám z přelomu čtyřicátých a padesátých let. Dochází ke zřetelnému oživení prózy s vesnickou tematikou, přičemž do popředí se dostávají osudy obyčejných lidí, otázky jejich charakterů, složitost lidských vztahů, problémy duchovního růstu člověka a rozvoje osobnosti (*črty a povídky V. Ovečkina, povídky S. Antonova, novely V. Těndrjakova, G. Trojepolského, J. Doroše, romány S. Zalygina a další*).

Nemalá pozornost je věnována otázkám vztahu města a vesnice a pronikání městské civilizace do vesnického života, které je složité, komplikované a často protichůdné. Vedle mnoha pozitivních stránek je tu totiž nebezpečí zapomenutí těch tradic, které odpradávná poutaly a spojovaly člověka s půdou a s přírodou, kterou je nutno chápat jako organický základ života vůbec (*S. Zalygin, A. Ivanov, M. Alexejev, S. Krutilin, F. Abramov*).

Pro esteticko-gnozeologický postoj převážně většiny spisovatelů je příznačná uvědomělá orientace na realitu, snaha najít její vnitřní logické uspořádání, pochopit ji a ztvárnit v jejich podstatných objektivních vlastnostech a vývojových tendencích.

Ve čtyřicátých a padesátých letech nastává prudký úpadek budovatelského románu. Lze ale předpokládat, že nebyt tohoto typu prózy, nevznikla by, podle mého soudu, později díla, která byla okamžitou reakcí a bezprostřední odpovědí na nadšené kolchozní a budovatelské romány. Počátek padesátých let vnesl do tohoto žánru střidmější, vstřícnější, zdrženlivější a méně disharmonický tón (*G. Vladimov, A. Gladilin, A. Jašin, V. Koněckij, A. Kuzněcov, D. Granin, S. Zalygin, ...*).

Jako reakce na poválečné společenské procesy projevuje **ruská literatura o vesnici** (obdobně jako literatura polská, česká a slovenská) kvalitativně nové znaky a rysy. Současně na sebe upozorňuje díly pozoruhodné umělecké kvality a v literárním procesu zaujímá jedno z předních míst. Soustavněji si všímá také toho, že ve své době převratné pokrokové změny radikálně urychlují zánik archaického venkovského prostředí s jeho zvláštním viděním světa, hodnotovou hierarchií, mravními normami a kulturou. Na konci padesátých let byla všeobecně zpochybňována potřeba literatury v době, kdy se prosazoval a upřednostňoval rozvoj vědy a techniky. Ruská vesnická próza zároveň na počátku šedesátých let zaujala ostře polemický vztah k tzv. mladé urbanistické generaci, odmítající jakoukoliv spojitost a kontinuitu s minulostí a odvracející se od tradice.

Člověk si od nepaměti přesně uvědomuje nejen sám sebe ve své duchovnosti a tělesnosti, ale trvale pociťuje i přítomnost světa, který ho obklopuje a v němž musí žít. Nepostradatelnou součástí tohoto světa je i příroda, která na člověka doléhá hmotnou substancí nekonečné rozprostraněnosti, jejíž pozemské hranice přesahují do dimenzí kosmických.

Proud prvotního lidství prochází vším a stává se základem každého dalšího nového lidského pokolení. V tomto smyslu je člověk nezníčitelný a vesmír bez něho nemůže existovat. Kdyby tedy snad člověk vyhynul, musel by se bezpodmínečně znovu narodit.

V souladu s tvrzením A. Červeňáka, že "*lidská aktivita je polymotivická*" [4], jinými slovy, že člověk je motivicky polyfonní, jsme v konečném důsledku vyvodili závěr, že lidská aktivita je vedena třemi typy základních motivů – motivy přírodními, sociálními a duchovními. Z toho logicky vyplývá, že člověk jako přírodní, kulturní a společenská bytost je

současné nositelem a tvůrcem všech hodnot. I v této oblasti se zřetelně projevoval totální monologismus socialistického realismu, který jednoznačně preferoval složku sociální a člověka chápal jako ryze sociální bytost. Opomíjeny zůstávaly přírodní a duchovní lidské aktivity, i když nebylo zcela popíráno jistě vrozené spojení člověka s přírodou, ale bylo považováno pouze za jakési východisko sociální realizace člověka.

Zatímco v padesátých letech byl odcházející vesnický svět jednostranně hodnocen jako zastaralý a přežitý, jeví se v čase rychlých a nečekaných přeměn mnohé z jeho morálních zásad a kulturních tradic jako záviděníhodné nebo alespoň hodné zvěčnění, neboť řada prvků mravního řádu obyvatel venkova je pozitivních a hodnotných.

Od poloviny šedesátých let je pro ruský kontext dominantním úkazem tzv. tání (označení podle prózy I. Erenburga *Tání*, orig. *Оттепель*, 1954-1956), který znamenal alespoň částečné uvolnění stávajících norem.

Ruská próza věnuje v tomto období pozornost nejen řadě všeobecně-civilizačních a specificky vesnických otázek, ale i tomu, že náhlá změna prostředí, která provází odchod člověka z venkova do města, je zároveň značnou duševní a psychickou zátěží, neboť klade nároky na lidskou orientaci a adaptaci v nových podmínkách (přizpůsobování se sociální mobilitě, vnitřní konflikty člověka venkovského původu ve městě, jeho vztah k původnímu prostředí, krize morálky, narušení etických norem, jiná hodnotová orientace, diskrepance v mezilidských vztazích, povrchní konzumní životní styl, lidská anonymita v městském prostředí, střet tradiční vesnické a nové městské mentality, ...). Člověk se uprostřed rušného společenství lidí propadá do hlubin osamění, nejistoty a zoufalství. Na jedné straně totiž vytváří civilizaci, ale na straně druhé je jí zároveň užíván, pohlcován a ničen.

Typickým rysem vrcholné etapy realismu šedesátých let je kritický a neúprosně pravdivý *a n a l y t i s m u s*. Vesnický román tohoto období zachycuje rytmus kolchozního života, zobrazuje psychologii, povahové rysy a ideály lidí a odhaluje dialektiku protikladného vývoje duchovního života vesnice. Na jedné straně se v něm setkáváme se střety a ostrými konflikty mezi povahově a pojetím života odlišnými postavami, na straně druhé s poetizací venkova a harmonickým vztahem mezi člověkem a přírodou. Lze předpokládat, že je to signál k rozvoji do té doby téměř násilně potlačované *l y r i z o v a n é p r ó z y* s upozaděným vnějším dějem, která je významnou tradiční linií ruské literatury (I. S. Turgeněv, A. P. Čechov, M. Gorkij, M. Prišvin, I. Bunin, A. Grin, K. Paustovskij, ...).

I v ní je vidět vývoj a přeměny v zobrazování určitých sociálních jevů a řadu podob významných antinomií a logicky neřešitelných rozporů mezi realitou a hlediskem autorovým. Zlyřičtění se stává spojovacím článkem řetězce celého estetického organismu, přerůstá od detailu ke snaze odkrýt a obsáhnout smysl skutečnosti a v ní *člověka*, a tím dospět k určitému osobitě ucelenému *humanistickému* poselství, vědomě zaměřeného k poztrácenému odhalení toho nejlidštějšího v člověku.

Bezděčně se nám v této souvislosti vybavují drobné povídky *Prišvinovy*, *Turgeněvovy* "básně v próze", *Solouchinova* "letná zamyšlení" (*Камешки на ладони*, 1977), *Bělovovy* "úvahové črty" (*Лад*, 1979-1981), *Solženicynovy* "etudy" (*Этюды и крохотные рассказы*, 1966) nebo *Astafjevovy* "lyrické miniatury" (*Замечу*, 1961-1996).

Základem aktualizujícího hodnocení světa a jeho stěžejní diagnózou je v lyrizované próze *etický protiklad dobra a zla*. Tyto pojmy nejsou, nikdy nebyly a ani nemohou být autentické. Proto je nutné vždy v konkrétním případě pochopit a určit obě kategorie – co je v daném momentu pro koho dobro a pro koho zlo. To ale nezbytně předpokládá výrazný a stabilní bod a substanciální vztah k němu. Tímto záchytným bodem a pramenem pevných a trvajících přirozeně lidských mravních zákonitostí se jednoznačně pro tuto prózu stává vesnický svět, k němuž se přiklání a uchyluje jako k hlubině jistoty a bezpečnosti.

Takováto svého druhu reflexivní, vnitřně konfliktní "zadumaná" varianta vesnické prózy se objevuje v povídkách a denících *J. Kazakova*, v črtách *V. Solouchina*, v povídkách *J. Kuranova*, *S. Nikitina*, *A. Pristavkina*, v novelách *Č. Ajmatova*, *V. Bělova*, *J. Nosova*, *V. Astafjeva* a dalších.

V polovině šedesátých let vzniká zákonitá nutnost syntézy literárního procesu a stadiu analytičnosti poněkud slábne. Syntetická tendence není však pouhým pasivním součtem stávajících možností. Je kvalitativně novým přehodnocením veškerých dosavadních výsledků a snah s kategorickým zdůrazněním obsahových složek, které tlumočí lidskou podstatu a smysl života. Jedině tak se literární dílo stává svébytnou formou poznání fyzické i psychické skutečnosti člověka v interakci s okolním světem.

Pravděpodobně nejvýrazněji se tento posun od analýzy skutečnosti k její syntéze a k objevování nových uměleckých hodnot projevil ve vesnické tematice, resp. v próze inspirované společenským vývojem na vesnici. Do popředí literárního zájmu se dostávají etické problémy, téma důstojnosti člověka a hodnot lidského života, nepřikrášlené vesnické charaktery, krystalizace nového vztahu k práci a humanizace společenského vědomí. Analytická a syntetická linie se postupně vyrovnávají a formují další vývoj literatury.

V období, které těsně předcházelo "glasnosti" a "perestrojce", dochází k *t z v. erozi monologismu* a uvnitř samotného chápání stávajícího modelu literatury je možné vysledovat zápas a snahu o rozšíření hranic socialistického realismu. Nikoliv však ve smyslu politickém, kde dominantu představoval *monologismus* (ekonomický, sociální, kulturní), jehož základem byl subordinální reglementační systém stranického řízení všech oblastí společenského života, ale ve smyslu estetického a uměleckého ztvárnění reality.

A dovolíme si tvrdit, že v tomto směru byla vesnická próza více než nadějným (i když ještě velmi opatrným) projevem tematického, ideového, estetického a filozofického *pluralismu*. V centru její pozornosti totiž stojí *člověk* a primárními hodnotami jsou hodnoty *přírodní*. Vzniká, přesněji řečeno, obnovuje se a ožívá návrat k půdě a k onomu dávnému hlubinnému jádru, z něhož člověk vycházel a čerpal.

U pramenů tohoto nového svěžího proudu stála a nesporně silnou roli sehrála novela *A. Solženicyna Matronina chalupa* (Матренин двор, 1963, čes.1963). Právě tato próza byla inspirací a východiskem pro *F. Abramova*, *B. Možajeva*, *V. Solouchina*, *V. Šukšina*, *V. Bělova*, *Č. Ajmatova*, *V. Astafjeva*, *V. Rasputina*, *J. Nosova* a další. (V české a slovenské literatuře jsou tyto znaky signalizovány např. v tvorbě *B. Říhy*, *V. Pazourka*, *J. Kozáka*, *J. Kostrhuna*, *J. Křenka*, *V. Šikuly*, *P. Jaroše*, *A. Chudoby* a dalších).

Vztah těchto spisovatelů ke skutečnosti je *antropocentrický*, zaměřují svou pozornost na člověka a s jakousi zvláštní úporností hodnotí svět z lidského hlediska. Jejich humanismus spočívá v přesvědčení, že člověk je *nekonečná hodnota* a že je tudíž mírou všech věcí a jevů.

Pozoruhodná je jejich schopnost hlubokého ponoru k samotnému smyslu proměn *člověka* i *v člověku*. Zkušeně a přesně ve svých dílech diagnostikují "onemocnění" vesnice i celé země, které mělo původ v odcizení a okorání člověka, v jeho odtržení od půdy, od práce, od domova, od rodiny, čímž začal pozbývat svou lidskou podstatu. Jako prioritní prosazují požadavek, aby svět hledal svůj smysl v člověku, protože bez jeho přítomnosti ztrácí veškerou estetickou náplň a poetický smysl.

Jejich tvorba neztrácí smysl pro prosté lidství a pro osud člověka v jeho různých životních souvislostech. A to jak v tragicky zauzlených příbězích (*Žij a nezapomínej* *V. Rasputina*, *Tváří v tvář* *Č. Ajmatova*), tak v kontemplativních obrazech autobiografické prózy, v níž se splétají vzpomínky a evokace minulosti s prožitky a úvahami nad současností (*Poslední pocta a Její Veličenstvo ryba* *V. Astafjeva*, *Jeřábi v předjaří* a *Labuť nad Issyk*

Kulem Č. Ajtmatova, *Altajské stezky* S. Zalygina) či v meditativně laděných vyprávěných reflexivní povahy o životních cestách a osudech (*Poslední lhůta* V. Rasputina, *Materské pole* Č. Ajtmatova, *Šumí luční kostřava* J. Nosova, *Hořká chuť života* V. Bělova).

Obdobím silného vzestupu, rozmachu a kvalitativně nové etapy jsou zejména díla prozaiků, kteří pocházejí ze **Sibiře** nebo tam prožili část svého života a důvěrně tak znají **sibiřské prostředí** (V. Koževnikov, A. Jakubovskij, V. Lipatov, V. Astafjev, V. Šukšin, V. Rasputin a jiní). Tito spisovatelé pátrají po pozitivních hodnotách právě tam, kde soužití s přírodou je neodmyslitelnou součástí životního stylu. Nejde přitom o pouhý návrat k vesnici jako k určitému historicky přesně vymezenému typu společenství, ani o zjednodušený primitivní příklon k přírodním krásám. Je ale nesporné, že se jedná o hledání určitého kulturně-sociálního typu člověka, jehož psychologie a systém životních hodnot se formují jako integrální součást přírodně-lidského prostředí, které svou ustálenou mravní, myšlenkovou a estetickou strukturou je protikladem k vnitřně rozpolcenému světu moderní civilizace.

Tvůrci naléhavě hledají odpovědi na palčivé etické otázky, které stále intenzivněji vyvstávají ve společenských a mezilidských vztazích. Při záměrném zachování lokalizace sibiřské specifčnosti, výrazu mentality vesnického člověka s jeho svérázným přístupem ke světu a osobitou hodnotovou hierarchií, navozují jejich prózy obecně platné otázky a děj přesahující úvahy, nasměrované přímo k podstatě života. Idea univerzálně kulturní, etické a estetické kontinuity je rozvíjena v podobě koncepce návratu ke **zdroji**.

A tímto zdrojem, jak bylo již výše naznačeno, je to, z čeho vzešel a v čem se utvářel soudobý člověk: příroda, venkov, morálně průzračný, nezkažený a bezelstný svět dětství. S tím je spojena myšlenka o **pokračování**, přesněji řečeno o **nesmrtelnosti života** jako takového. Přitom nejde pouze o biologické pokračování, ale o něco vyššího – o pouta sounděžitosti, založené na duchovním a morálním porozumění. Toto všechno společně tvoří podstatu oné nesmrtelnosti člověka – pokračování života jeho osobnosti, předávání štafety od generace ke generaci.

V intencích literatury sedmdesátých let se rozvíjí i literatura let osmdesátých. V období radikální přestavby společnosti nabývá literární proces nového kvalitativního zlomu, signalizovaného díly, která přehodnocují minulost, otevřeně přistupují k tzv. tabuizovaným tématům, podrobují je zkoumání a hodnocení. Řada těchto **kritickoanalytických próz** byla napsána už v šedesátých letech či ještě dříve, ale publikována byla teprve nyní. Kritická analýza se týká jak doby poválečné i zcela nedávné, tak období občanské války, industrializace, Velké vlastenecké války a také období vesnické kolektivizace, o jejichž přehmatelych se předtím mohlo psát pouze v náznacích. Mnohé v tomto směru vyslovil už M. Šolochov ve svém rozsáhlém, kontraverzním a doposud zkrlesně interpretovaném díle *Rozrušená země* a na něj navázal S. Zalygin romány *Křivda a Solná rokle*. Další knihy, které pojednávaly o krajnostech a násilných metodách kolektivizace, nemohly být v době svého vzniku vydány a byly zveřejněny o mnoho let později. Jsou to díla, která přinášejí nesčetné myšlenkové a tvárné impulsy.

Připomeňme např. "navrácené" (возвращенные) či "opožděné" prózy *Čevengur a Stavební jáma* A. Platonova, *Velká studně* I. Babela, *Páky* A. Jašina, *V předvečer* V. Bělova, *V rokli* S. Antonova, *Mužici a ženské* B. Možajeva, *Štvanice* V. Bykava a jiné.

Vesnická próza v podobě, v jaké se zformovala v letech šedesátých a sedmdesátých, z ruské literatury osmdesátých a devadesátých let postupně mizí a spojuje se, resp. splývá se širokým proudem **eticko-ekologických próz** o morálně společenských otázkách současnosti, jako jsou byrokratismus, lhostejnost k lidské bolesti, přezíravost ve vztahu k práci i v mezilidských vztazích, egoismus, vypočítavost, narkomanie, alkoholismu. Kritický tón zaznívá v otázkách o obnovení a udržení rovnováhy v přírodě i v člověku, o ekologii životního

prostředí (Распутинůв *Požár*, Ајтматово *Popraviště*, Астафјевůв *Smutný detektiv* a *Její Veličenstvo ryba*, Тěндрјakovы *Čisté vody* *Kitěže...*), o nedostatečně promyšlených stavebních projektech, které mohou narušit celkové klima země (zejména Solouchinovy a Zalyginovy publicistické články, jejich aktivity a veřejná vystoupení).

Próza o vesnici je nepochybně jedním z nejpozoruhodnějších jevů ruské literatury. Na jedné straně zobrazuje a poukazuje na sociální a mentální zvláštnosti venkova, na straně druhé ve specificky vesnických jevech zároveň hledá jakousi univerzální lidskou podstatu. Je tedy nejen výrazem vývojových momentů ruské společnosti a jejího duchovního hledačství, ale i vyjádřením všelidských problémů, konfliktnosti, osudovosti, věčné touhy po lidském zdokonalování a životní harmonii.

Z všeobecného náhledu je nutno dodat, že hodnotovým jádrem literárního díla není pouze relevantnost nebo inferiorita, závažnost nebo méněcennost problémů, ale zároveň i otázka jejich proměnného, několikarozměrného a vícevýznamového zpracování, neboť obojí dohromady tvoří neoddělitelnou hodnotu literárního díla.

V celé ruské literatuře představuje vesnická próza výraznou tendenci směřující k pochopení historicky variabilního života vesnice i charakteru ruského venkovského člověka. Takovýto pohled předpokládá nutnost vidět realitu ve složitých vzájemných vztazích silných i slabých stránek, ve vývoji, v konstantách i v dějinné perspektivě. Touto schopností se ruská klasická literatura odedávna vyznačovala, vesnická próza v ní pokračovala a i v současnosti na ni vědomě navazuje.

Poznámky:

1. Можејко, Е. Der sozialistische Realismus. Bonn 1977, str. 107.
2. Зahrádka, М. Dogmata a živý literární proces. Olomouc 1992, str. 4.
3. Taine, I. O povaze uměleckého díla. In: Studie o dějinách umění. Praha 1978, str. 154.
4. Červeňák, А. Člověk v literatuře. Bratislava 1986, str. 17.

Марта РУДЕНКО (Тернопіль, Україна)

КОНСТРУКЦІЯ «ТЕКСТ У ТЕКСТІ»

В НАРАТИВНОМУ ДИСКУРСІ МИКОЛИ ХВИЛЬОВОГО

Одним з найбільш вдалих і цікавих експериментів М.Хвильового в плані наративної структури стала побудова деяких творів зі значним її ускладненням, введенням кількох рівнів (кожен зі своїм наратором) та специфічних стосунків між ними. Крім того, письменник допустив читача до своєї творчої лабораторії, запрошуючи його стати співучасником цього процесу. Крім того, задовго до А.Жіда з його „Фальшивомонетниками” персонажі творів Хвильового були залучені до обговорення креативного процесу. З модерних позицій було переосмислено далеко не нову конструкцію тексту в тексті, де впорядкованість художньої реальності стала в опозицію хаосові реального життя.

Адже авторська розповідь другого рівня — це свого роду конструкція „текст у тексті”, у якій, на думку Ю.Лотмана, відмінність у закодованості різних частин тексту стає